

نقش و مقایسه چهار موجود مقدس در چهار دین (اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت)؛ با تاکید بر نقش و جایگاه عدد چهار

حسن آتش آب پرور^۱

دکتر محمد کریم یوسف جمالی^۲

دکتر اسماعیل سنگاری^۳

دکتر شکوه السادات اعرابی هاشمی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

چکیده

چهار موجود مقدس، از قدیمی ترین باورهای مذهبی شکل گرفته در میان اقوام و ملل به شمار می روند، در واقع این ها همان نیروهای نخستین هستند که از قادر مطلق ناشی می شوند. در همه ادیان و از روزگار باستان برای این نیروها احترام و ارزش زیادی قائل بودند و نمادهای مختلفی برای چهار مقدس بوجد آورده اند، همچنین مردمان فرهنگ های گوناگون نام های متفاوتی همانند فرشته، ایزد، مبشر و الهه به آن ها نسبت دادند. اعتقاد به این فرشتگان و ملائکه از مباحث مهم ادیان الهی بشمار می رود. جایگاه، نقش و خصوصیات فرشتگان می تواند بیانگر نوع بینش و جهان بینی به مبانی اعتقادی و پیروان بسیاری از ادیان باشد. این پژوهش با روش توصیفی، تحلیلی و با رویکرد نظری و اسنادی، بر آن است که علاوه بر نقش و وظایف، به صفات و خصوصیات این چهار موجود نیز پردازد و نگاهی پیرامون مفاهیم و کاربرد عدد چهار داشته باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که با توجه به محوری بودن اعتقاد به خداوند در ادیان اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت، چهار موجود مقدس در بعضی از ویژگی ها وجه اشتراک زیادی با هم دارند.

کلید واژگان: چهار مقدس، موجود، نماد، ایزد، ادیان

^۱. دانشجوی دکتری، گروه تاریخ ایران باستان، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد ایران. karestanyasht@gmail.com

^۲. استاد گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران (نویسنده مسئول) karimjamali.2000@gmail.com

^۳. دانشیار گروه تاریخ و زبانها و تمدن های دنیای باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. esm_sangari@yahoo.com

^۴. استادیار گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران. shokouharabi@gmail.com

بیان مسئله

در همه ادیان، فرشتگان عناصری نیستند که برگرفته از ذهن آدمی باشند بلکه موجوداتی هستند که پروردگار آنها را آفریده است. فرشتگان یا ملائکه صاحب عقل و شعور هستند و وظایف گوناگونی بر عهده دارند که قطع به یقین انسان قادر به درک دقیق وجود فیزیکی و موجودیت آنها نیست. چهار موجود مقدس از قدیمی ترین باورهای مذهبی در همه ادیان به شمار می روند و به عقیده مردم همه آنها از قادر مطلق سرچشمه گرفته اند. مردم باستان برای این موجودات ارزش زیادی را قائل می شدند و از همان ابتدا نمادهای مختلفی برای آنها تعریف کردند: از جمله میتوان به چهار یگانه بزرگ، چهار یگانه توانمند، چهار فرمانروای بزرگ، چهار مهاراجه بزرگ، چهار حامی، و چهار فرشته نام برد. لذا تقدس و ارزش اعتقادی شمارهها و اعداد نیز نزد ملل مختلف متفاوت بوده است. تداوم مقدس بودن اعداد در ادوار تاریخی و انتقال به فرهنگ ها و تمدن های پسین خود، باعث شده تا نقش بسیاری از این اعداد مقدس در زندگی امروز نیز قابل مشاهده باشد. تقدس اعداد ریشه تاریخی عمیق دارد، ولی خباثت یا سعادت آن ریشه تاریخی ندارد و صرفاً در برخی فرهنگ ها و جوامع آفریده ی ذهن و ذوق بشر است. در ادیان بسیار قدیمی، آمیزه هایی الهی در اعداد مشاهده گردیده است، عدد سر مشق اصلی در علم خالق است و به معنای دقیق کلمه (تناسب عددی) رد و نشان اصلی در همه چیزهاست که به خرد می رسد. ما ضمن اینکه می آموزیم همه چیز تناسب عددی دارد، از این تناسب عددی لذت می بریم و درباره همه چیز به مقتضای فضیلتی داوری می کنیم که در قوانین حاکم بر آن نیز موجود است. قابل ذکر است که نقش نمادین اعداد در ادیان، اندیشه، هنر، معماری به یقین جزء میراث مشترک فرهنگ بشری است. روایی و همخوانی استنتاجات مشترک بین فرهنگ ها از اعداد نمادین، ناشی از همین خصوصیت است. در نظام و مبانی مفاهیم نمادی، تمدن های مصر، هند، یونان، چین و ایران تعریف و تصور مشترکی در اکثر اعداد بخصوص عدد چهار کاملاً محسوس است. در این پژوهش سعی کردیم که بر اساس یافته ها و تحلیل های خود به مقایسه، مطالعه و نقش چهار موجود مقدس در ادیان (اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت) پردازیم.

پیشینه پژوهش

در زمینه نقش و اهمیت اعداد پژوهش های فراوانی صورت گرفته، آنه ماری شیمل در *راز اعداد* (۱۳۹۵ش)، به بررسی جایگاه و مفهوم اعداد در فرهنگ های گوناگون و نیز در فرهنگ ایرانی-اسلامی پرداخته است، این اثر پژوهشی در زمینه نقش اعداد و بطور کلی به نقش اعداد در انواع فرهنگ ها پرداخته است. آرش نورآقایی در کتابی تحت عنوان *عدد، نماد، اسطوره* (۱۳۹۶ش)، اعداد مهم در اساطیر و فرهنگ ملل مختلف را با مصادیق آنها مشخص و بررسی کرده است. هر چند موضوع اصلی این اثر صرفاً نقش چهار موجود مقدس نیست ولی بصورت مفید و مختصر به معرفی این چهار موجود پرداخته است و فراتر از توصیف این مقوله نمی رود. نغمه صفرزاده (۱۳۹۳ش) مقایسه تطبیقی فرشتگان در نگاره های اسلامی را مورد مطالعه و تحلیل قرار داده است که فقط به بحث تصاویر و شمایل فرشتگان مد نظر نویسنده بوده است. مهرنوش شفیع ساراودی و مهسا حسن نسب (۱۳۹۵ش) تجلی عدد چهار را در نقوش سفالینه های پیش از تاریخ مورد بررسی و مقایسه قرار دادند که بیشتر به ساخت سفال و نقش عدد چهار در سفالینه های ماقبل تمدن ها می باشد. همانطور که اشاره شد در پژوهش هایی که ذکر آنها رفت و دیگر آثار تألیفی، بررسی و تحلیل چهار موجود مقدس در ادیان زرتشت، مسیحیت و یهودیت میتوان گفت کار جامع و کاملی صورت نگرفته است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

فرشته، ایزدان و الهه ها جایگاه والایی در ادیان مختلف و اعتقادات دینی و مذهبی مردمان سرزمین های گوناگون دارند. این پژوهش بر آن است تا با بررسی داده های و یافته های مکتوب چهار موجود مقدس در ادیان اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت را در ایران باستان مورد مطالعه و با نگاهی ویژه به نقش و کاربرد عدد چهار، تحلیلی جامع ارائه دهد.

ریشه شناسی واژه مقدس

واژه مقدس لغتی است عربی که از ریشه "قداسه" گرفته شده و به مفهوم پاکی و منزّه بودن است. و به معنی برکت نیز آمده است. (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۷۳؛ زبیدی، ۱۴۱۴: ۴۰۷). دو واژه HOLY و SACRED در زبان لاتین معادل واژه های مقدس و روحانی بشمار می روند. واژه sacred به معنای مقدس، روحانی و مینوی است. و متراد آن secular است که به معنای دنیوی و عرفی است. (بوکر، ۲۰۰۰: ۵۲۰) واژه holy نیز مترادف کلمه sacred و به معنی مقدس، پاک، خوب و کامل است (کینگ، ۱۳۷۵: ۸۰). مفهوم تقدس فراتر از کاربرد وسیع آن در زندگی بشری، ارتباطی تنگاتنگ با ادیان و مذاهب دارد. برخی از الهی دانان معتقدند: مفهوم مقدس و نامقدس، اصلی ترین مفهوم در دین است، به گونه ای که حتی از مفهوم کلیدی اعتقاد به خدا هم فراتر است (الیاده، ۱۳۷۲: ۱۵۲).

پیشینه تاریخی اعداد و قداست عدد چهار

اعداد، یکی از شگفتی های جهان هستی هستند. عدد، یکی از جلوه های نماد است که از زمانهای قدیم تاکنون پیچیدگی های معنایی ویژه ای به خود گرفته است. فیثاغورث و همکارانش اعتقاد داشتند که همه نمودهای جهان، چه آسمانی و چه زمینی انعکاسی از اعداد در عالم عینی هستند. از نظر افلاطون اعداد، نشان دهنده هماهنگی عالم هستند و تفکر ارسطو بر این دلالت دارد که عدد، منشأ و جوهر همه چیز است. برخی هم اعداد را دارای شعور و خالق در نظر می گرفتند. تقدس و ارزش اعتقادی اعداد در نزد ملل و در زمان های مختلف، متفاوت بوده است. مثلاً مسیحیان عدد چهار و هفت را مقدس می شمردند (Hall, 2001)

اعداد و حروف اسطوره هایی در فرهنگ ایران و جهان هستند که علاوه بر تقدس یا شومی، دارای کارکردهای ویژه ای می باشند و به همین دلیل است که در گذشته و حتی در زمان حال، به شکلی رنگبخته از این اعداد بهره میگیرند و توانایی های خاص را بدین اعداد و حروف که غالباً نماد عددی هستند، نسبت می دهند. (Compilation of

Scientific Research Group, 1997)

عدد چهار در روزگار قدیم، عددی نمادین بوده است. چهار یعنی کلیت، تمامیت، زمین، نظم، عقل و اندازه. (کوپر، ۱۳۷۹: ۹۶). چهار نشان دهنده چهار جهت اصلی، چهار فصل سال، چهار عنصر، چهار منزل قمر، چهار مزاج، چهار رنگ، بازوان صلیب، چهار ستون عالم، و چهار عوالم است. از دورترین اعصار نزدیک به پیش از تاریخ از عدد چهار برای نشان دادن آنچه مستحکم، ملموس و محسوس است استفاده می شد (فضائلی، ۱۳۸۲: ۸۷).

عدد چهار شکلی هندسی را بوجود می آورد. که قابل تشخیص است. از این رو اشکال چهار گوش به ویژه مربع را عالی و کامل می دانستند. در انگلیسی اصطلاح (The square man) (به معنی رو راست) رایج است. (شیمل، ۱۳۹۵: ۱۰۴) در معماری مذهبی نیز عدد چهار کاربرد فراوان داشته است باغ عدن و نیز دوزخ، مستدیر تخیل شده اند، حال آن که اورشلیم آسمانی عموماً چهار گوش تصویر می شود (دو بوکور، ۱۳۷۳: ۹۵).

اعداد علاوه بر تعریفی که از آن ها داریم، یک وجه نمادین هم دارند مثلاً گلبرگهای گل های تخت جمشید، تعداد پره های چرخ ارابه های تخت جمشید، شکل حوض مساجد و موارد مشابه بسیار، نموده های عینی اعداد هستند (Cooper, 2000).

نماد خریسمون (CHI RHO) با عدد چهار در ارتباط است. خریسمون نماد مهمی در کلیسای اولین بوده است که به دو شکل ترسم می شده است: نخست با حرف "X" و "I" که ابتدای نام عیسی مسیح به زبان یونانی *Xristos Iesus* است. و دومی از حرف و "P" شکل گرفته که در زبان یونانی دو حرف اول به معنای مسیح است (فضائلی، ۱۳۷۸۲:۹۴). معادل عدد چهار در ابجد حرف دال است. حضرت رسول اکرم (ص) در روایت معراج خویش، گنبد عظیمی را توصیف می کند که از صدف سپید ساخته شده و بر چهار پایه در چهار کنج قرار گرفته و بر آنها این چهار کلام اولین سوره فاتحه الکتاب نوشته شده بود: "بسم الرحمن الرحیم" و چهار جوی آب و شیر و عسل و خمر که انهار سعادت ازلی و سرمدی (بهشتی) است، از آنها جاری بود. این مثال نمایشگر الگوی روحانی هر بنای قبه دار است (بورکهارت، ۱۳۸۸:۱۰۳). نمونه هایی از کاربرد عدد چهار در جدول شماره (۱) ارائه شده است.

کاربرد عدد چهار - جدول شماره (۱)

عنوان	اول	دوم	سوم	چهارم
عناصر اصلی	آب	آتش	باد	خاک
عوالم چهار گانه	ناسوت	ملکوت	جبروت	لاهورت
جهات اصلی	شمال	جنوب	مشرق	مغرب
جهات فرعی	شمال غربی	شمال شرقی	جنوب شرقی	جنوب غربی
فصول سال	بهار	تابستان	پاییز	زمستان
چهار صور فلکی	Aquarius	Taurus	Leo	Ophiuchus
چهار حیوان	عقاب	شیر	گاو	انسان
محیط پیرامون	راست	چپ	جلو	عقب
مزاج (طبع)	دموی	صفرای	سودایی	بلغمی
وجود انسان	قلب	عقل	روح	نفس
عناصر شیمی	کربن	اکسیژن	هیدروژن	نیتروژن
چرخه روز	صبح	ظهر	غروب	شب
چرخه عمر	کودکی	جوانی	بلوغ	پیری
نظام چهار رنگ	سرخ	زرد	سبز	آبی

چهار فرشته نگهبان در تمدن های مختلف

از هزاران سال پیش تا اکنون و در بسیاری از اقوام و ملل، نقش فرشته های نگهبان کاملاً مشهود است. با اینکه بنظر می رسد اکثریت مردمان تصور متفاوتی نسبت به آن ها و چگونگی توصیفشان داشته اند، لیکن شباهت های غیر قابل انکاری نیز در بین آنها دیده می شود. فرشته (آفرشته، فریشته، فرشتک، فرسته) در زبان کهن ایران و ملکه و هاتف در زبان عربی موجودی است که امکان بازیابی ملکوت را میسر می سازد و در فرهنگ ایرانی و ادبیات فارسی، فرشته مظهر کمال، لطافت و زیبایی است. در آیین زرتشتی کلمه (ایزد) به فرشتگان اطلاق میشود (یاحقی، ۱۳۷۵: ۳۲۳). یکی از مسائل مهم الهیات در ادیان شناخت فرشتگان به عنوان پیام آوران خدا، محافظان انسان و کارگزاران خداست که فرشته شناسی (Angelology) نامیده می شود (Angel, in Wikipedia).

فرشته ها و الهه گان را میتوان با داستان ها و روایات آفرینش تمدن ها در ارتباط دانست. چهار موجود مقدس از قدیمی ترین اعتقادات مذهبی و دینی هستند و در واقع این ها همان نیروهای نخستین قدرتمندی هستند که از قادر مطلق سرچشمه گرفته اند. همچنین مردمان فرهنگ های گوناگون نام ها و القاب فراوانی به آنها نسبت داده اند. آنان در ابتدا در سرتاسر عالم، نظم را از بی نظمی پدیدار کردند و فرمان گرفتند تا عالم و حیات در آن را بیافرینند. وقتی که آفرینش به کمال رسید آن ها عهده دار عالم مادی شدند و امروزه عالم و کل حیات مادی توسط این نیروها کنترل می شود. گذشتگان از همان ابتدا نمادهای مختلفی را برای چهار مقدس به وجود آوردند. امروزه نیز آنها را با نام چهار فرشته نگهبان، مجریان فرامین آفریدگار یا چهار فرشته مقرب خوانده می شوند. اعتقاد بر این بوده است که این حامیان، در چهار گوشه زمین به منظور آموزش چهار جهات اصلی به بشر باستان قرار می گرفتند. (Samuel, 1974, p.386) در زیر نمونه هایی از کاربرد عدد چهار در تمدن های مختلف با توضیحاتی آمده است. (جدول شماره ۲).

چهار فرشته در تمدن های مختلف جدول شماره (۲)

تمدن	نام	فرشته یک	فرشته دو	فرشته سه	فرشته چهار	توضیحات
ایران	ابوالهول ایرانی	سرانسان	گوش گاو	بدن شیر	بال عقاب	معجسمه های موجود در تخت جمشید
	گردونه آناهیتا	ابر	باران	برف	تگرگ	چهار اسب سفید
هند	خدایان	ریورا	یاما	ایندرا	ورونا	وقایع مرتبط با زندگی
		Rivera	Yama	Indra	Varuna	
		خدای شمال	داور مردگان	شاه آسمان	خدای آبهای غرب	

		شرق	جنوب			
مصر	مردان مومیایی	سر انسان	سر میمون	سر شاهین	سر شغال	سقف آسمان را چهار ستون نگه داشته است.
کلدانی	چهار مقدس	آلاپ یا کیروپ	لاماس یا نیگال	اوستار	ناتیگ	محافظ انسان و مواظب آسایش او.
		Alap/kirub	Lamas/ Nigal	Ustar	Natig	
یونان	شکل یونانی آدم	شرق Anatole	غرب Dusis	شمال Arkto	جنوب Mesembria	شکل یونانی نام آدم Adam
چین	یوها	چین سی	هاو کوانگ	تای تسونگ	سلینگ فو	یوها = به معنی کوهها
		Chin-si	How- Kowan	Tai_ Tsong	Saing-Fou	

جایگاه فرشته ها و الهه ها در ادیان

در کتب مقدس روایت های بسیار در مورد وظایف فرشتگان آمده است (هاکس، ۱۳۸۳: ۶۴۸) در دین اسلام نیز ایمان به فرشتگان از مهمترین مسائل دینی شمرده شده، چنان چه در قرآن کریم ایمان به فرشتگان در ردیف ایمان به خدا و کتاب های آسمانی و پیامبران دانسته شده است (بقره: ۲۸۵). در آیین یهود فرشتگان واسطه هایی میان خدا و جهان مادی بوده اند و در کتاب مقدس بارها از آنها یاد شده است فرشتگان آسمانی خداوند به منزله بندگان هستند که اوامر الهی را در زمین اجرا می کنند (یا حقی، ۱۳۷۵: ۳۲۲).

چهار فرشته مقرب در اسلام

فرشتگان مقرب یک واژه برای مفهوم فرشتگانی است که درجه بالایی نسبت به دیگر فرشتگان دارند (مقرب به معنای نزدیک است). (خرمشاهی، ۱۳۷۷: ۲۳). در دین اسلام و بنا بر سنت این فرشتگان چهار عدد هستند. جبرئیل، میکائیل، اسرافیل و عزرائیل که چهار ملائکه حامل عرش اعظم به شمار می روند. به گفته شاه نعمت الله ولی چهار حرف کلمه "الله" (ا.ل.ه) نماینده و بیانگر چهار مرتبه، قلب، عقل، روح و نفس است. (رجالی تهرانی، ۱۳۷۶: ۵۱) در جدول شماره (۳) نقش و وظایف این چهار فرشته آمده است.

جدول شماره (۳) نقش وظایف چهار فرشته مقرب در دین اسلام

نام فرشته	نقش و وظایف	توضیحات
جبرئیل	واسطه وحی الهی و پیام خداوند به پیامبران و اولیاء خداوند.	هدایت کننده موجودات
میکائیل	واسطه روزی رسانی از مصدر عالم و خزائن الهی به خلق خداوند.	بقا دهنده به موجودات
اسرافیل	مسئول دمیدن در صور و اعلام قیامت و حرکت عمومی به سوی قیامت کبری است	حرکت دهنده موجودات از مرگ به حیات
عزرائیل	عامل قبض ارواح انسان‌ها و مرگ آنان است	حرکت دهنده موجودات از حیات به مرگ

چهار آخشیج مقدس در زرتشت

در آیین زرتشت ۹ اصل وجود دارد که هر فرد زرتشتی باید به آنها پایبند باشد یکی از آنها چهار آخشیج مقدس است. سپنته و مقدس دانستن آب، باد، خاک و آتش و پاسداری از آنها بر هر فرد زرتشتی واجب است. مشهور است که عناصر چهارگانه آب، آتش، باد و خاک در ایران باستان مقام ارجمندی داشته به همین دلیل پرستشگاههای باستانی ایرانی زیادی همانند آنچه در معبد بیشاپور می باشد دیده می شود.

باورهای پیروان دین زرتشت بر این اساس شکل گرفته است که از روشنی بیکران آتش، از آتش باد، از باد آب و از آب زمین بوجود آمده است. این باور نزد ایرانیان دوران باستان امری شناخته شده است. خاک را یکی از چهار عنصر جهان هستی می شمارند که سازنده جهان می باشد. این جهان بینی ذهنی و معنوی را به جهان عینی تبدیل کنند و آن را در بهترین شکل ممکن در آتشکده ها به نمایش گذارده اند. همچنین اعتقاد بر این که چرخ آسمان ها توسط چهار اسب کشیده می شود. (Christensen, p174.1944)

زرتشتیان آتش را نمادی از اورمزد (آتش بهرام) می دانند و احترام و ارزش خاصی برای آن قائل هستند. آنان آتش را همانند شاهی بر تخت می نشانند که این کار به وسیله چهار موبد دسته جمعی حمل می شود و در حالی که دیگران سایبانی بر آن گرفته اند. عدد چهار حتی در مراسم و بزرگداشت ها به شکلی نمادین جلوه می کرد و قرارگیری چهار موبد بر زیر تخت آتش نمادی از اهمیت و احترام و قداست عدد چهار در بین زرتشتیان می باشد. (Same, p.116) این موبدان در دو گروه چهار نفره بودند که گروه چهار نفره اول اعمال و مراسمی که مستقیماً با آتش ارتباط داشت را انجام می دادند و گروه دوم به کارهای جانبی آن همت می گماشتند. (جدول شماره ۴).

جدول شماره (۴)

–	ارتباط با آتش	تعداد	نام	منصب	وظیفه

گروه اول	مستقیم	موبد یک	زه وتر	روحانی/موبد اصلی	اجرا کننده اصلی
		موبد دو	هاونان	جانشین روحانی	هوم را می فشارد
		موبد سه	اتروخش	جانشین روحانی	مواظب آتش
		موبد چهار	فربرتر	جانشین روحانی	هیزم می آورد
گروه دوم	غیر مستقیم	موبد یک	ابرت	یکی از دستیاران	آب می آورد
		موبد دو	استتر	یکی از دستیاران	هوم را صاف می کند
		موبد سه	ریشویشکره	یکی از دستیاران	هوم را با شیر آمیخته می کرد
		موبد چهار	سروشاورز	یکی از دستیاران	مواظب رفتار بقیه روحانیون

آشَه سپننه های مقدس (آمشاسپندان)

زرتشت از هفت وجود یا (جلوه) خدا سخن می گوید که خداوند آنان را بر حسب اراده خویش آفریده است آنها عبارتند از: سپننه مینو (سپندمینو)، و هومنه (بهمن)، آشه (اردیبهشت)، خَشَره ویریه (شهریور)، آرمیتی (اسپندارمد)، هوروات (خرداد)، اَمِرات (مرداد) و سروشه (سروش). که به ترتیب به معنی روح نیکوکار، اندیشه نیک، راستی، شهریار، مطلوب، اخلاص، کمال و بیماری می باشند. در دین زرتشتی متاخرتر تصویرپردازی تخیلی بیشتری در مورد این شخصیت ها که آن ها را با فرشتگان بزرگ مسیحی مقایسه کرده اند، به کار رفته است. اهورامزدا را با "روح آفریننده" (سپندمینو) یکی شمرده اند و سروش را به تعداد آمشاسپندان افزوده شده است. (هینلز، ۱۳۹۹: ۷۰).

زرتشت اظهار میدارد که هرکس به اهورامزدا روی آورد و از او پیروی کند، از راه کارهای ((اندیشه نیک)) به کمال و ((بی مرگی، جاودانگی)) خواهد رسید (یسن ۴۵، بند ۵). به واسطه اندیشه نیک است که آدمیان راه راستی را دنبال می کنند و به کمال و بیماری دست می یابند و بدان وسیله به شهریار می رسند. آمشاسپندان یا جاودانان مقدس نقش مهمی را در دین زرتشت ایفا می کنند در جدول ذیل به نقش و وظایف آنها پرداخته ایم. جدول شماره (۵).

جدول شماره (۵)

آمشاسپندان	نقش	توضیحات
و هومنه (بهمن)	طرف راست اهورامزدا و نقش مشاور	گزارش روزانه از اندیشه، گفتار و کردار آماده می کند-مظهر خرد خداست که در انسان فعال است
آشه (اردیبهشت)	نماینده قانون ایزدی	نظم را روی زمین نگاه می دارد.
خَشَره (شهریور)	فرمانروای بهشت	پاداش اخروی را تعیین می کند.

آرمیتی (اسپندارمد)	هماهنگی مذهبی و پرستش	زمین زیر نظر اوست و به چهارپایان چراگاه می باشد.
هوروات (خرداد)	نجات برای افراد بشر	آرمان نیرومندی، سرچشمه زندگی و رویش.
آمرتات (مرداد)	رستگاری و جاودانگی	چون مادینه است همانند هوروات سرچشمه زندگی و رویش.
سروش (سروش)	سرور مناسک دینی	خدایی که نیایش ها را به بهشت منتقل می کند.

چهار مبشر انجیل مقدس در مسیحیت

چهار مبشر در دین مسیحیت شامل متی، مرقس، لوقا و یوحنا هستند. در مسیحیت واژه چهار جزئی (Tetramorphs) عبارت است از متی (Matthew) که بشکل انسان یا انسان بالدار تصویر میشود. و مظهر و تجسد طبیعت بشری مسیح است. مرقس (Mark) بصورت شیر بالدار غران میان بیابان تصویر میشود. و نماد مقام سلطنتی است. لوقا (Luke) بصورت گاو نر یا گوساله بالدار تصویر شده است و مظهر قربانی و کفاره و روحانیت مسیح است. یوحنا (John) در شکل عقاب، مظهر طبیعت الهی مسیح است. چهار تصویر گاو، انسان، شیر و عقاب نمایانگر تمامیت حضور خداوندی هستند. (هاروی، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

چهار فرشته (کروبیان) در یهودیت

واژه کروبی به مفهوم "کسی که نماز می خواند" یا کسی که "شفاعت می کند" آمده است. کروبیان در متون باستانی و تورات ترکیبی از ۲ یا در بیشتر اوقات، از ۴ آفریده است که شامل انسان نیز می شوند. چهار حیوان مطرح (انسان، گاو، شیر و عقاب) در تورات بعنوان نوعی فرشته (کروبیان) و چهار موجود مطرح و ترسیم شده اند. که نگهبان چهار گوش عرش الهی و چهار گوشه بهشت هستند (آنترم، ۱۳۸۵: ۹۳). واژه "YHVH" به معنا و مفهوم خدا، چهار حرف دارد. در واژه هر کدام از حروف به یک عنصر از عناصر چهارگانه و به یکی از حیوانات ذکر شده مربوط می شوند، Y به شیر، H به عقاب، V به انسان و H به گاو. جدول شماره (۶) چهار موجود مقدس را در ادیان سامی نشان می دهد.

چهار موجود مقدس در چهار دین اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت (جدول شماره ۶)

نام دین	نام	فرشته یک	فرشته دو	فرشته سه	فرشته چهار	توضیحات
اسلام	فرشتگان مُقرب	جبرئیل	میکائیل	اسرافیل	عزرائیل	---
		قلب	عقل	روح	نفس	
		آب	خاک	هوا	آتش	تشبیه شده با چهار عنصر →

چهار آخشیج	وایو مذکر	الهه آناهیتا	سپندارمذ/زمین	پسر اهورامزدا/آذر	چهار آخشیج	زرتشت
	باد	آب	خاک	آتش		
---	یوحنا	لوقا	مرقس	متی	مُبشر انجیل	مسیحیت
	John	Luke	Mark	Matthew		
واژه یهوه YHVH	گاوه H	انسان V	عقاب H	شیر Y	گروبیان	یهودیت

مکان مقدس

مکان ها از لحاظ ارزش با یکدیگر دارای یک سطح یکسان و واحد نیستند، از نظر انسان مذهبی، بعضی مکان ها از لحاظ کیفی نیز از برخی مکان ها بهتر و بالاترند. خداوند به حضرت موسی می گوید: "به اینجا نزدیک نشو!" کفشهایت را از پاهایت بیرون بیاور، چون مکانی که تو در آن قرار داری زمینی مقدس است" (خروج، ۳:۵). پس مکان مقدس وجود دارد. از این رو مکان نیرومند، مهم است. (الیاده، ۱۳۹۳: ۲۱)

هر مکان مقدسی بر قدوسیت و فیضان مقدسی که موجب جدایی مرزی از قلمرو کیهانی اطراف میشود و آن را از نظر کمیت متفاوت می سازد، دلالت دارد. هنگامی که یعقوب در روئای خود در حران نردبانی دید که سر آن به بهشت می رسد، و با فرشتگان از آن عروج و نزول می کند؛ شنید که خداوند می گوید "من خداوند ابراهیم هستم" هراسان از خواب پرید و فریاد زد "این مکان چقدر وحشتناک است: این خانه کسی دیگر جز خداوند نیست، و این در بهشت است" سپس سنگی را همچون بالش از آن استفاده میکرد بصورت بقعه ای قرار داد و آن مکان را بیت ایل، یعنی خانه خدا نامید (الیاده، ۱۳۹۳: ۲۵).

از نظر فرد معتقد، کلیسا آستانه ای است که بیرون و درون را از هم جدا می کند، به فاصله دو وضع میان حیات کفر و مذهبی اشاره دارد. به دیگر سخن، آستانه که اندازه حد و مرزی است که دو جهان را از هم مشخص می سازد (همان، ۲۴) مکان ها و بناهای مقدس بر مبنای فلسفه ای که از اعتقاد آدمیان برمی خیزد، ساخته می شوند. مکان های مقدس و کلیساها بیشتر شکل چهار گوش ساخته می شوند. که به مفهوم اتحاد رمزی چهار عنصر و دستیابی به وحدت به کمک بازگشت به سادگی آغازین مطرح می شود (آقایی، ۱۳۹۳: ۵۵)

ساختار فضایی آتشکده ها و مکان هایی که ایرانیان باستان در روزگاران کهن به دست خود می ساختند، منظم شده بود و آرایش شکلی و نمادین داشت. فضایی که انسان ساخته بود یا فضای معماری آتشکده ها در همه موارد ساخته شده یک نقطه عطف داشت. مرکزیت آتش که در میان راه آسمان (مدور) و زمین (مسطح) قرار می گرفت. همچنین با پلانی مربع شکل این خصیصه را به بیننده القا می نمود که از نمادی زمینی به گنبدی ازلی در سیر و تکامل می باشد. چهار گوشه بنا با چهار ستون نگه داشته می شد که از اندیشه ای ژرف پاسداری می کرد و با بیانی زیبا دلالت بر فرشتگان نگه دارنده زمین و نگه دارندگان جهات اصلی می کرد، می بینیم که چهار گوش بودن بنا و نگه داشتن سقف گنبدی شکل آتشکده ها با چهار ستون در همه حال، نقطه عطف اصلی فضای معماری آتشکده ها به شمار می آیند (جدول شماره ۶).

"تأسیس آتشکده ها به زمان خیلی پیش از ظهور زرتشت، یعنی زمان پیشدادیان (هوشنگ و جمشید) می رسید. با بررسی معماری این بناها و وجود سه آتش بزرگ "آذر فرنبغ" "آذر گشنسپ" و "آذر برزین مهر" به نظر می رسد آتشکده ها متعلق به سه طبقه اجتماعی در دوره ساسانی بوده است. (کریستین سن، ۱۳۸۶: ۱۸۸) با وجود تفاوت هایی که در معماری سه آتشکده نامبرده دیده می شود ولی هر آتشکده از چهار ضلعی که در چهار ضلع آن چهار درگاه طاقدار وجود دارد، تشکیل شده است که بر روی این فضای چهار ضلعی گنبدی با نام چهارطاقی قرار گرفته است و محل سوختن آتش مقدس نیز در وسط بنا در نظر گرفته شده است.

آرایه و نماد چهار در پیوند با معماری ایرانی اسلامی، سابقه ای دیرین و همبسته با ادوار مختلف در طول تاریخ با معماری دارد. در آثار معماری ایرانی، اسلامی که از نظر تاریخی به بعد از اسلام که فقط محدود به حدود جغرافیایی سرزمین ایران، اطلاق می شود، گنبد را بر چهار قوس استوار می کند. مساجد چهار ایوانی در ایران که از قرن پنجم به بعد به تعبیری به چهار مذهب حنفی شافعی، مالکی و حنبلی اشاره دارند (پیر نیا، ۱۳۸۰: ۸۸) شاید نشانی از تقدس و ارزش جایگاه عدد چهار باشد. از سویی بسیاری از شهرها معابد و اماکن مقدس و حتی تصویری که از بهشت دارد، دارای چهار دروازه هستند. خانه ها سنتی چین به شکل مربع و شهرهای چینی دارای چهار دروازه هستند. خانه های ایرانی و عربی مربع است و در وسط حیات خانه باغچه و حوضی قرار دارد که باغ وسط آن یادآور بهشت است. در بنای تاج محل عدد چهار به فور دیده می شود، ابتدا محوطه آن به چهار قسمت تقسیم و سپس از طرح چهار باغ و چهار سو در آن استفاده شده است (سلطان زاده، ۱۳۷۸: ۸۶).

بناهای مقدس و عدد چهار در چهار دین اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت جدول شماره (۷)

توضیحات	بنا	دین
محل جمع آوری مومنان تالاری به شکل مربع است (گنبد به شکل دایره-نشان عظمت خداوند)	کعبه- مساجد	اسلام
فرشتگان، نگارنده زمین در چهار جهت	آتشکده ها - چهار طاقی ها	زرتشت
بصورت چهار گوشه	کلیساها	مسیحیت
عموما چهار گوش تصویر می شود	اورشلیم	یهودیت

نتیجه گیری

از پژوهش پیرامون چهار موجود مقدس در ادیان اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت این نتایج حاصل می شود. که با همه اختلاف هایی که در این ادیان، اعم از آداب و رسوم و اعتقادات آنها وجود دارد همه آنها به نمایندگان و فرشتگانی معتقدند که در واقع رابطین بین مردم و خداوند هستند. از این رو مسئله پیام رسانان، مشاوران و موجودات مقدس یک اعتقاد کهن و عمومی در میان این ادیان بوده است و میتوان این امر مهم را یک وجه مشترک در بین آنها دانست. در بین ادیان چهار گانه (اسلام، زرتشت، مسیحیت و یهودیت) با توجه به نقش موجودات مقدس و فرشتگانی که نمایندگان

خداوند و ناظر رفتار و کردار مردم در روی زمین می باشند. جهان پس از مرگ در بین چهار ادیان وجود دارد چون فرشتگانی هستند که در جهان پس از مرگ و عالم مینوی و آخرت وظیفه داوری اعمال را بر عهده دارند. از سوی دیگر تقدس و جایگاه عدد چهار وجه اشتراک زیادی در بین ادیان ذکر شده دارد. هر چند در دین زرتشت آمشاسپندان مقدس هفت عدد می باشند که آن هم نیز نشان از تقدس عدد هفت در ایران باستان و ایران بعد از اسلام را می دهد. اما چهار عنصر مقدس در دین زرتشت (چهارآخشیج) عناصری هستند که با تقدس و نیالوده شدن آنها میتوان به معراج و در نهایت از پل چینود عبور کرد تا فرّوشی های آسمانی به دیدار آنها بیایند و چهار فرشته مقرب در اسلام، چهار فرشته کروبیان و چهار مبشر مسیح نشان از تقدس عدد چهار در این ادیان می باشد. علاوه بر این مکان ها و معابد مقدس این ادیان نیز همگی بصورت چهار گوش و چهار ضلعی دیده می شوند که نشان از وجه مشترک مقدس عدد چهار در بین ادیان چهارگانه است، بنابراین وجود مکان های مقدس با کاربری عدد چهار خود مهر تاییدی بر این گواه است.

منابع:

- ۱- قرآن کریم، (۱۳۸۸)، ترجمه مهدی الهی قمشه ای، تهران، انتشارات پیام عدالت.
- ۲- آقاشریف، احمد، (۱۳۸۳)، اسرار و رموز اعداد و حروف، چاپ اول، تهران، نشر سعید محبی.
- ۳- آموزگار، ژاله، (۱۳۸۳)، تاریخ اساطیری ایران، تهران، انتشارات سمت.
- ۴- آنترمن، آلن، (۱۳۸۵)، باورها و آیین های دین یهودی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- ۵- ابن عساکر، علی بن حسن، (۱۴۱۵)، تاریخ مدینه دمشق، تحقیق علی شیری، بیروت، دارالفکر.
- ۶- الیاده، میرچا، (۱۳۹۳)، مقدس و نامقدس، ترجمه نصراله زنگویی، تهران، نشر سروش، چاپ پنجم.
- ۷- الیاده، میرچا، (۱۳۷۲)، دین پژوهی، ترجمه بهالدین خرمشاهی، تهران، علمی و فرهنگی.
- ۸- بهار، مهرداد، (۱۳۷۵)، ادیان آسیایی، تهران، نشر چشمه.
- ۹- بهزادی، رقیه، (۱۳۸۳)، فرهنگ نگاره ای نمادها در هنر شرق و غرب، تهران، فرهنگ معاصر.
- ۱۰- بورکهارت، تیتوس، (۱۳۸۸)، هنر مقدس، ترجمه جلال ستاری، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش.
- ۱۱- پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۸۰)، آشنایی با معماری اسلامی ایران، چاپ سوم، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- ۱۲- پورداد، ابراهیم، (۱۳۵۳)، اوستا، تهران، نشر فروهر.
- ۱۳- پورعبد، حبیب، (۱۳۹۲)، حکمت های پنهان در معماری ایران، تهران، انتشارات کلهر. چاپ دوم.
- ۱۴- خرمشاهی، قوامالدین، (۱۳۷۷)، «میکال» در دانشنامه قرآنی، تهران، نشر دوستان.
- ۱۵- دوبوکور، مونیک، (۱۳۷۳)، رمزهای زنده جان، ترجمه جلال ستاری، تهران، نشر مرکز.
- ۱۶- راوندی کاشانی، فضل الله بن علی، (۱۴۰۷)، النوادر، تحقیق سعید رضا علی عسکری، قم، دارالحدیث.
- ۱۷- رجالی تهرانی، علیرضا، (۱۳۷۶)، فرشتگان تحقیقی قرآنی روایی و عقلی، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

- ۱۸- سلطان زاده، حسین، (۱۳۷۸)، **تداوم طراحی باغ ایرانی در تاج محل**، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- ۱۹- سلیمانی، عبدالرحیم، (۱۳۷۸)، **کتاب مقدس**، قم، انجمن معارف اسلامی.
- ۲۰- شفیعی سرارودی، مهرنوش و مهسا حسن نسب، (۱۳۹۵)، **تجلی عدد چهار در نقوش سفالینه های پیش از تاریخ در ایران**، فصلنامه نگره،
- ۲۱- شوالیه، ژان و آلن برگر، (۱۳۸۲)، **فرهنگ نمادها**، ترجمه و تحقیق سودابه فضائی، تهران، انتشارات جیحون.
- ۲۱- شیمیل، آنهماری، (۱۳۹۵)، **راز اعداد**، قم، نشر دانشگاه ادیان و مذاهب.
- ۲۲- صفرزاده، نغمه، (۱۳۹۳)، **مقایسه تطبیقی فرشتگان در نگاره های دوران اسلامی ایران با نقاشی های دوره بیزانس در اروپا**، چاپ سوم، شماره ۶.
- ۲۳- فراهیدی، خلیل بن احمد، **العین**، (۱۴۰۹)، قم، هجرت.
- ۲۴- کریستین سن، آرتور، (۱۳۸۶)، **ایران در زمان ساسانیان**، ترجمه رشید یاسمی، تهران، صدای معاصر.
- ۲۵- کوپر، جی، سی، (۱۳۷۹)، **فرهنگ مصور نمادهای سنتی**، ترجمه ملیحه سعیدی، کرباسیان، تهران، نشر فرشاد.
- ۲۶- کینگ، وینستون، (۱۳۷۵)، **دین "در کتاب دین پژوهی"**، ترجمه بهالدین خرماهی، تهران، علمی و فرهنگی.
- ۲۷- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، (۱۴۱۴)، **تاج العروس من جواهر القاموس**، بیروت، مکتبه الحیاء، بیتا.
- ۲۸- متدین، حشمت اله، مقاله "ریشه های مذهبی تحول باغ های ایرانی"، کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، ج ۵.
- ۲۹- محسنیان راد، مهدی، (۱۳۹۳)، **هنجارها در سه کتاب مقدس تورات، انجیل و قرآن**، قم، دانشگاه ادیان و مذاهب.
- ۳۰- مناوی، محمد عبدالرؤف بن تاج العارفین، (۱۴۱۵)، **فیض القدير شرح الجامع الصغیر**، غیر تحقیق احمد عبد السلام، بیروت، دارالکتاب العلمیه.
- ۳۱- موسوی گرمارودی، سید مرتضی، (۱۳۹۳)، **فرشتگان در آینه قرآن و حدیث و ادیان الهی دیگر**، بی نا.
- ۳۲- نورآقایی، آرش، (۱۳۹۶)، **عدد، نماد، اسطوره**، تهران، نشر افکار.
- ۳۳- والی، زهره، (۱۳۷۹)، **هفت در قلمرو تمدن و فرهنگ بشری**، تهران، انتشارات اساطیر.
- ۳۴- هاکس، جیمز، (۱۳۸۳)، **قاموس کتاب مقدس تهران**، اساطیر.
- ۳۵- ویلیام، گلن و هنری مرتن، (۱۳۸۰)، **کتاب مقدس عهد عتیق و عهد جدید**، ترجمه، فاضل خان همدانی، تهران، نشر اساطیر.
- ۳۶- هاروی، ون آستن، (۱۳۹۳)، **فرهنگ الهیات مسیحی**، ترجمه حسین توفیقی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- ۳۷- هینلز، جان راسل، (۱۳۸۹)، **شناخت اساطیر ایران**، ترجمه محمدحسین باجلان فرخی، تهران، نشر اساطیر.
- ۳۸- یا حقی، محمدجعفر، (۱۳۷۵)، **فرهنگ اساطیر**، نشر سروش، تهران.

- Christensen, A.(1944) L, Iran sous les Sassanids. (R. Yasemi, Trans.). Tehran, Ibn Sina Publishing Co.
- Samuel, H. (1974). *Ancient Religions of Ancient Iran*. (Dr S. Najmabadi). Tehran: Iranian Centers of Culture.
- Cooper, JC. (1379). *Illustrated Dictionary of Traditional Symbols*. (Karbassian, M). Tehran, Farshad Publishing Co.
- Bowker, John, 2000, *Oxford Concise Dictionary Of World Religion*, Uk Oxford Universit Press.